

2009-06-05

Handbok - kursplan B

Förarutbildningens uppgift

Sverige är ett land där möjligheten att använda kollektivtrafik varierar. Att ha ett körkort är därför för många grunden till god livskvalitet och hälsa. Biltrafiken är trots detta inte bara av godo. Den skördar också liv och inverkar på miljön. Att köra personbil innebär därför ett stort ansvar.

Kännetecknande för en god bilförare är att denne inte bara klarar av att manövrera en bil utan också förstår, värdesätter och accepterar den norm som omgärdar god, säker och miljövänlig körning. Förarutbildningen har en viktig uppgift i att förankra detta hos eleverna. En förarutbildning bör också visa att alternativa transportsätt kan vara bättre än bil sett ur ett säkerhets- och miljöperspektiv. Dessutom måste förarutbildningen lära ut en förmåga att förstå och leva sig in i andra trafikanters villkor och värderingar.

Undervisningen för blivande bilförare bör anpassas till varje elevs förutsättning och behov men samtidigt vara så likvärdig som möjligt, oavsett var i landet den anordnas. Normerna anges genom de riksgiltiga målen i denna handbok. En likvärdig utbildning innebär dock inte att undervisningen behöver utformas på samma sätt överallt.

Gemensam uppgift för alla förarutbildare

Alla förarutbildare, såväl professionella som privata, ska ha som huvuduppgift att främja elevernas utveckling till ansvarsställande bilister, bidra till deras allsidiga utveckling och skapa den grund som medför att eleverna blir tillräckligt goda förare för att betros med ett körkort. Utbildningen bör också förmedla att förutsättningarna för bilkörning kontinuerligt förändras och att en bilförare aldrig blir färdigutbildad. Begreppet livslångt lärande bör här uppmärksammas. Mycket av bilkörning handlar om personliga ställningstaganden. Eleverna ska därför tränas i att tänka kritiskt, granska fakta och förhållanden och inse konsekvenser av olika val. Frågor om etik och moral i samband med bilkörning bör ingå i undervisningen. Ett miljöperspektiv bör också anläggas för att ge eleverna insikter och kunskaper, så att de kan skaffa sig ett personligt förhållningssätt till bilens påverkan på miljön och medverka till att hindra skadlig miljöpåverkan.

Kursplanens uppbyggnad och struktur

När man analyserar vad en förare behöver kunna för att köra bil säkert och miljövänligt, framkommer det att endast god manövreringsförmåga inte räcker. En förare måste också ha viljan att bete sig rätt och ha så mycket erfarenhet att han eller hon kan bete sig på ett riktigt sätt. Dessutom måste en förare förstå att det sociala sammanhanget påverkar vad man kan, vill och får göra som bilförare. För att kunna köra bil på ett framgångsrikt sätt måste varje elev få veta vad som är rätt beteende i olika situationer, vad som kan påverka beteendet och hur man utvecklar sitt tänkande för att kunna värdera sig själv, sin bilkörning och sitt val av transport i olika situationer.

Förarens uppgifter är många. Först ska en planering av resan ske, sedan ska olika val göras för att på bästa sätt ta sig till ett mål och dessutom måste en förare kunna handha en bil i olika trafiksituationer. Det ställs därför många olika typer av krav på en förare. Dessa krav utgör stommen i kursplanen och berör följande moment: *manövrering, fordonsunderhåll och miljö, körning i olika trafikmiljöer, resande med bil i speciella sammanhang, samt personliga förutsättningar och mål.*

Manövrering, fordon och miljö är basen i bilkörning. Om man inte har övat så pass mycket att man kan utföra de mest grundläggande manövrerna automatiserat, uppstår det stora problem med att hantera det stora flödet av information som en förare behöver bearbeta och ta ställning till under körning. Dessutom måste en förare ha kunskap om hur en bil ska vara utrustad och hur den ska underhållas för att den ska vara så trafiksäker och miljövänlig som möjligt.

Körning i olika trafikmiljöer är centralt för en förare att klara av. En förare måste under körning samspela med andra trafikanter, kunna förutse deras beteende och göra det möjligt för dem att förstå och förutse hans eller hennes val. Att lära sig formella och informella regler och bete sig efter dessa är därför viktigt.

Resande med bil i speciella sammanhang refererar till resans mål och syfte och i vilken trafikmiljö den utförs. Bilen ses här som ett verktyg för att klara av det dagliga livet. På detta plan måste föraren bestämma när, med vem och om han eller hon ska köra bil. Dessa beslut har stor betydelse för trafiksäkerheten och miljön.

Personliga förutsättningar och mål syftar till hur olika motiv och livsmål för en person i en viss fas i livet påverkar dennes bilkörning. Här ses bilen som ett medel för att uppnå de olika livsmål en person föresatt sig att nå. Tanken är också att vårt dagliga liv även påverkar vårt resande och beteende som bilförare.

De fyra övergripande momenten har i denna kursplan kompletterats med två kunskapsområden: *teori och färdighet* samt *självvärdering*. *Teori och färdighet* fokuserar på de teoretiska kunskaper och färdigheter man behöver för att kunna köra och resa med bil. *Självvärdering* har fokus på den enskilde föraren. Huvudtanken här är självvärdering i relation till bilkörning och resande. De fyra momenten i kombination med de två kunskapsområdena leder direkt in på olika förarkompetenser. Tillsammans specificerar de den kompetens som en förarutbildning ska ha som mål att förmedla till en elev. Därmed anger de också vilka utbildningsmoment som måste ingå i denna kursplan.

Målstyrning

Kursplanen styr förarutbildningen i och med att den är bindande för dess verksamhet. Som stöd för denna styrning och som hjälp för att förstå vad som förväntas används här följande begrepp: *syfte, innehåll och karaktär, mål och kriterier för godkänt*. Dessa begrepp ska tolkas tillsammans eftersom de visar en gemensam syn på förarutbildningen. Utbildningsmålen är skrivna så, att en variation i deras tolkning är möjlig. Målen anger en vid men tydlig ram för utbildningen. Detta för att utbildarna ska ha möjlighet att variera sin undervisning utan att för den skull avstå från kravet på likvärdighet.

Syftet med momenten fastställer varför de finns med i utbildningen.

Momentens *innehåll och karaktär* ger anvisningar om väsentliga drag och innehållsområden i utbildningen.

Mål uttrycker miniminivån för vad en elev ska ha uppnått för att anses behörig att ha ett körkort för bil. Målen är därmed relaterade till kravet på en likvärdig utbildning. Målen ska också vara basen för nationell och lokal utvärdering av undervisningen.

Kriterier för godkänt anger hur en elev ska visa att han eller hon uppnått de minimikrav som målen anger. Kriterierna har definierats i samklang med målen för att kraven på vad en elev ska kunna för att bli godkänd och få sitt körkort ska framgå.

Aktiva verb

Målen och kriterierna för godkänt uttrycks med s.k. *aktiva verb*. Dessa verb anger skillnader mellan olika typer av mål men också mellan olika kriterier för godkänt. Vissa verb kan ha flera olika betydelser beroende på situation och språkbruk. Tolkningen av dem får därför inte vara absolut eller definitiv. Nedan ges en förklaring till de aktiva verb som används i denna kursplan.

Utför

Eleven genomför en uppgift från början till slut.

Redogör

Eleven beskriver och reflekterar över ett kunskapsområde eller förlopp.

Använder, tillämpar, visar, väljer, uppvisar

Eleven gör något utifrån sin kunskap.

Värderar, bedömer

Eleven tar ställning och kan förklara varför.

Identifierar, förutser

Eleven känner igen något och kan motivera varför.

Återger

Eleven kan återge fakta med viss förståelse av vad fakta står för.

Exemplifierar, visar

Eleven kan med hjälp av exempel förklara ett kunskapsområde eller förlopp.

Accepterar

Eleven har tagit ställning för ett visst synsätt.

Anpassar

Eleven justerar sitt beteende till en viss nivå.

Utbildningsmål och kriterier för godkänt

Manövrering, fordon och miljö

Syfte

Momentet manövrering, fordon och miljö syftar till att eleven skall lära sig att manövrera sitt fordon och göra detta på ett säkert och miljövänligt sätt. Samtidigt ska eleven utveckla en realistisk uppfattning om sin egen förmåga att göra detta. Häri ingår att eleven skall lära sig bilens funktion, dess olika skyddssystem och sambanden mellan körsätt och miljöpåverkan. Dessutom skall eleven utveckla sin förmåga att reflektera över händelser under utbildningen och därigenom öka sin förmåga att ta till sig intryck och erfarenheter som kan bidra till en ökad värdering av säker körning.

Innehåll och karaktär

Manövrering är en motorisk färdighet som ligger till grund för all bilkörning och som måste kunna utföras utan att den tar för stor del av en förarens koncentration. På så sätt får föraren mentala resurser över till att läsa av trafiken och därigenom skapa sig säkerhetsmarginaler. Dessutom är god motorisk färdighet en nödvändighet för att man ska kunna förstå hur naturlagar påverkar bilen under olika förhållanden. Detta ska bidra till en realistisk syn på den egna körförmågan och förståelse för hur risker undviks.

Underhåll av fordon hör samman med trafiksäkerhet och miljöpåverkan. Det är därför av betydelse att en förare vet hur olika brister i underhåll påverkar fordonets köregenskaper, utsläpp och bullernivåer. Säkerhetsmedvetandet bör sträcka sig över sådana kunskaper som rör fordons inre och yttre säkerhet och hur fordon bör vara utrustade. Vidare är det av betydelse att en förare förstår vad som händer när skyddsutrustningen inte nyttjas, används på ett felaktigt sätt eller då dess funktion överskattas.

I hög grad handlar det om att förstå sammanhang och lära sig vad som är farligt och inte farligt, att lära känna sig själv och sina egna förutsättningar och att värdera risker på lämpligt sätt. Dessutom är ett helhetstänkande kring fordonet viktigt för att känna till hur körsätt och underhåll skapar säkerhetsmarginaler, ger minskad bränsleförbrukning samt bidrar till minskat slitage på fordonet. I sin förlängning syftar detta till ökad förståelse för och vilja till att färdas säkert och miljömedvetet.

Teori och färdighet

Målet är uppnått när eleven

- *redogör för*
 - faktorer som påverkar bilens köregenskaper såväl positivt som negativt
 - fordonets inverkan på miljön
 - olika körtekniker som kan nyttjas för att köra bilen på ett miljömedvetet sätt
 - bilens konstruktion och funktioner samt deras inverkan på säkerhet och miljö
 - bilens olika skyddssystem och deras funktion
 - de miljökrav som finns för fordon
 - betydelsen av att använda bilens skyddsutrustning
 - begreppen styrbarhet och stabilitet
 - olika drivsystem och deras inverkan på köregenskaperna

- väglagets påverkan på bilens köregenskaper
- sambandet mellan körteknik och bilens uppträdande
- naturlagarnas inverkan på fordonets rörelse
- hur man identifierar risker förknippade med bilens funktion och manövrering
- regler och bestämmelser som finns inom hela momentet manövrering fordon och miljö
- *utför* enklare kontroller på fordonet som är relaterade till dess trafiksäkerhetsmässiga status
- *uppvisar* en rutinmässig manövrering av fordonet.
- *använder* olika sätt att bromsa en bil.
- *identifierar* risker förknippade med fordonets funktion och manövrering.

Självvärdering

Målet är uppnått när eleven

- *bedömer*
 - sin förmåga att manövrera en bil
 - sin förmåga att klara en uppkommen krissituation
 - sin förmåga att upptäcka risker förknippade med fordonets funktion och manövrering.

Kriterier för godkänt

Eleven ska kunna

- *uppvisa* en förtrogenhet i att manövrera en bil
- *återge* de bestämmelser som gäller inom momentet manövrering, fordonsunderhåll och miljö
- *tillämpa* de bestämmelser som gäller inom momentet manövrering, fordonsunderhåll och miljö
- *exemplifiera* faktorer som påverkar trafiksäkerhet och miljö.

Körning i olika trafikmiljöer

Syfte

Momentet *körning i olika trafikmiljöer* syftar till att utveckla elevens förmåga att köra bil på ett säkert och miljövänligt sätt i samverkan med andra trafikanter, i olika trafiksituationer och under olika förhållanden. Momentet syftar också till att utveckla elevens förmåga att vara förutseende, upptäcka risker och att köra med sådana säkerhetsmarginaler att han eller hon inte blir inblandad i kritiska situationer. Momentet syftar dessutom till att ge kunskap om och förståelse för varför trafikregler finns och hur de skall följas. Ett annat syfte är att minska konsekvenserna efter en trafikolycka genom att förmedla kunskap om första hjälpen och vilka åtgärder som skall vidtas vid en trafikolycka.

Innehåll och karaktär

För att kunna samspela med olika trafikanter är det viktigt att ha kunskap om de trafikregler som gäller för bilkörning. Samtidigt följer inte alla trafikanter dessa regler. Detta faktum ställer krav på en god anpassningsförmåga. En uppkommen trafiksituation kan också utvecklas på en mängd olika sätt, vilket innebär att en bilförare så långt som möjligt måste kunna förutse förloppet av en situation innan den uppstår. En förare måste därför kunna lösa en situation innan den utvecklas till en fara. Därför är det viktigt att ha en realistisk uppfattning om sin egen förmåga och en god kännedom om sin egen körstil.

En betydelsefull förarkompetens är förmågan till kommunikation. Genom kommunikation visar en förare sin egen avsikt och får hjälp att förstå andras. På detta sätt behöver ingen överraskas. Denna kompetens innebär att föraren beroende på trafiksituation anpassar sin fart, söker ögonkontakt med andra trafikanter, intar rätt placering och använder blinkers vid förflyttning i sidled.

Körsättet har en direkt påverkan på bränsleförbrukningen och ytterst på miljö och människa. Insikten om detta skapar ett medvetande om hur man med sitt körsätt kan bidra till att utsläppen av skadliga ämnen minskas. En körning som kännetecknas av en god planering leder också till ett ekonomiskt körsätt.

Teori och färdighet

Målet är uppnått när eleven

- *redogör* för
 - de trafikregler som gäller för bilkörning,
 - hur man ger första hjälpen vid en trafikolycka,
- *återger* vilka åtgärder som skall vidtas vid en trafikolycka,
- *tillämpar* de regler som gäller för bilkörning
- *visar* goda avsökningsrutiner i olika trafikmiljöer
- *samspekar* med andra trafikanter
- *kör* med tillräckliga säkerhetsmarginaler
- *använder* en körteknik som medför låg bränsleförbrukning
- *anpassar* sin körning utifrån de omständigheter som råder
- *identifierar* risker i olika trafiksituationer och trafikmiljöer
- *förutser* olika händelseförlopp i trafiken
- *bedömer* konsekvenser av olika händelseförlopp.

Självvärdering

Målet är uppnått när eleven

- *värderar*
 - konsekvenserna av sin egen erfarenhet av bilkörning
 - det egna körbeteendet
 - sin förmåga att ge första hjälpen och kunna vidta rätt åtgärder vid en trafikolycka,
- *accepterar* ett kritiskt tänkande om det egna körbeteendet.

Kriterier för godkänt

Eleven ska kunna

- *uppvisa* rutinmässiga och goda avsökningsrutiner i olika trafikmiljöer
- *anpassa* sin körning efter rådande situation
- *återge* och *tillämpa* de bestämmelser som gäller inom området
- *tillämpa* ett körsätt som medför så låg bränsleförbrukning som möjligt.

Resande med bil i speciella sammanhang

Syfte

Momentet *resande med bil i speciella sammanhang* syftar till att ge eleven kunskap om betydelsen av att planera sitt resande med avseende på t.ex. vart, när, hur, under vilka omständigheter och varför en resa skall genomföras. Kunskapen skall kunna användas för att resa så miljövänligt som möjligt samtidigt som resande under riskfyllda förhållanden som tät trafik, halt väglag, dåligt väder, etc. undviks. Dessutom syftar momentet till att förmedla kunskap som visar att körning under påverkan av alkohol, trötthet etc. ökar olycks- och skaderisken och därför ej är förenligt med god bilkörning.

Innehåll och karaktär

Att känna till att en mängd faktorer alltid påverkar en bilförarens beteende och säkerhet är viktigt. Den kunskapen leder till att föraren lär sig att känna igen dem, värdera dem och i vissa fall kan motverka deras påverkan. Därför måste en förare kritiskt kunna granska varför han eller hon använder bilen. En förare som har denna förmåga kommer att bättre förstå bakgrunden till sina val. Därmed ökar förhoppningsvis viljan att värdera, begrunda och reflektera över sina resval. På så sätt ökar trafiksäkerheten och resandets inverkan på miljön minskar.

Teori och färdighet

Målet är uppnått när eleven

- *redogör* för
 - hur val av färdmedel, resällskap och färdväg påverkar trafiksäkerhet och miljö
 - hur påverkan av medicin, alkohol, andra droger, stress och trötthet påverkar förarbeteende och trafiksäkerhet
 - hur bilkörning vid olika tidpunkter på dygnet påverkar förarbeteende och trafiksäkerhet
 - hur olika väglag påverkar förarbeteende och trafiksäkerhet.

Självvärdering

Målet är uppnått när eleven

- *bedömer* hur egna val och motiv för resande och bilkörning kan påverka det egna förarbeteendet och trafiksäkerheten samt miljön.

Kriterier för godkänt

Eleven ska kunna

- *återge* hur syfte med resa, färdmedel, färdväg, tidpunkt, resällskap samt en förarens psykologiska och fysiologiska tillstånd påverkar förarbeteende, trafiksäkerhet och miljö.

Personliga förutsättningar och målsättningar

Syfte

Momentet *personliga förutsättningar och målsättningar i livet* syftar till att ge eleven en förståelse för hur olika personliga och sociala förutsättningar påverkar rollen som bilförare. Eleven skall inse hur förarbeteende och olycksrisk har samband med faktorer som ålder, kön, personlighet, livsstil, social bakgrund,

utbildning och grupptillhörighet. Genom att förstå dessa samband förväntas eleven få bättre förutsättningar att anpassa sin körning så att risker förknippade med de egna förutsättningarna beaktas.

Innehåll och karaktär

I olika perioder av livet nyttjar människor bilen och andra transportsätt olika mycket och med olika syften. Detta på grund av att de personliga livsförutsättningarna ständigt förändras. Att ha kunskap om hur utnyttjandet av bilen ändras från det att man är ung tills man slutar att köra bil är därför av betydelse för att förstå hur olika åldersgrupper väljer transportsätt. En förare behöver också veta när, var och hur man bäst nyttjar bilen och när det är mindre lämpligt. Att vara en god förare innebär inte bara att man har en tillräcklig motorisk färdighet utan också en social färdighet. Det är därför viktigt att en förare vet att ålder, kön, grupptillhörighet, personlighet och livsstil påverkar när, var, hur och varför bilen används.

Teori och färdighet

Målet är uppnått när eleven

- *återger*
 - hur personliga livsförutsättningar och faktorer som kön, ålder, personlighet, livsstil och grupptillhörighet påverkar trafiksäkerheten
 - hur nyttjandet av bilen förändras från det att man är ung till det att man blir äldre och vilka konsekvenser det kan få för miljön, resandet och trafiksäkerheten
 - hur man kan undvika att använda bilen som ett medel för sökande efter spänning.
 -
- *redogör för*
 - hur gruptryck uppstår och hur det kan påverka förarbeteende och trafiksäkerhet
 - hur impulsiva handlingar, sökande efter äventyr, spänning, nöje, lek etc. kan påverka förarbeteendet och egen och andras trafiksäkerhet
 - hur olika val av transportslag kan påverka trafiksäkerhet och miljö.

Självvärdering

Målet är uppnått när eleven

- *värderar sin*
 - förmåga att stå emot effekterna av gruptryck
 - förmåga att motstå impulsiva handlingar, sökande efter äventyr, spänning, nöje, lek etc.

Kriterier för godkänt

Eleven ska kunna

återge hur enskilda faktorer eller olika kombinationer av faktorerna kön, ålder, personlighet, livsstil, grupptillhörighet, värderingar och attityder påverkar resande, förarbeteende, trafiksäkerhet och miljö.